

Carolien Oostveen

Playgrounds

Door de regen komen ze aanslenteren. In de hal van de VechtclubXL, een broedplaats met meer dan honderd creatieven, schuiven ze aan tafel. Joanne, Bram, Elze, Joshua, Sytze, Jaspreet, Farwa, Roos, Peter, Sylvia. Energydrink, een zak chips, een reep chocola. Alleen Elze eet een boterham met kaas.

Huiswerk? Welnee, geen tijd en zo, je weet toch. Ik denk: te eng, te raar, helemaal in je eentje thuis iets doen wat anderen misschien heel anders doen. Alleen Sylvia heeft mini tekeningetjes meegenomen in een schriftje. Ik leg papier en pennen op tafel. "Ga maar nu doen dan, anders kun je zo niet aan het werk." Ik leg mijn eigen thuisgemaakte krabbels op tafel. Misschien helpt het. Zien ze dat ik ook maar wat doe.

Na wat verzet, weezin en ander gemopper gaan ze dan toch aan de slag. Tekeningetjes maken over wat ze leuk vinden. Over hun hobby's. Over waar ze van houden. Ik probeer ze te motiveren, maar na 'jij vindt toch alles leuk wat we doen', houd ik maar mijn mond. Sytze imponeert Farwa met zijn verhaal over hoe hij vorig jaar met een motorzaag het vingerkootje van zijn middelvinger verloor. Hij tekent een opzet-vingerkootje, om straks in 3D te kunnen printen. Farwa stelt aan hem voor om meteen een paar verschillende maten te maken en steekt haar middelvinger naar hem op. Joshua zoekt op zijn telefoon naar gave logo's en tekent er één na.

"Ik kan niet tekenen". "Dit ziet er echt niet uit." "Moet je kijken". "Zie jij wat dit is?"

Dan moeten ze een zelfportret tekenen. "Haha, ik lijk wel een mongool. Moet je kijken, zij lijkt op dat beest uit Ice-age". En er wordt een plaatje opgezocht en vergeleken.

Roos tekent intussen in stilte een prachtig zelfportret. Dat wordt opgemerkt door Joanne. "Jij tekent echt vet goed". Iedereen kijkt. Iedereen is onder de indruk. Valt even stil.

Dan het moeilijkste deel: ze moeten hun zelfportret combineren met hun eerdere tekeningetjes. Peter tekent zichzelf met vork en mes op de plaats van zijn mond, een handballer is zijn ene oog en de bal die hij vastheeft is zijn neus. Het resultaat verrast hem zelf.

Terwijl Sytze niet heel veel verder is gekomen dan zijn vingerkootje, zijn energydrank en een paar happen chips, heeft Roos intussen heel gedetailleerd haar zelfportret gecombineerd met dat wat ze graag doet.

Rick Companje komt ons halen. We mogen zijn studio in. Of een paar mensen even een stoel kunnen dragen. Sytze heeft zijn handen vol aan chips. "Help even de tafel leegruimen", zeg ik, maar ze zijn al weg. Bram gooit zijn stift mijn kant op en loopt achter de anderen aan. Tot zover de hulp. Ik ruim in mijn eentje de tafel leeg.

In de 'doodle 3D'-studio van Rick (en van een aantal anderen) staat het vol oude televisies, spelcomputers, een grote wereldbol (de globe), die je kunt draaien en die aangesloten is op een computer waardoor je naar verschillende planeten kunt draaien en in de tijd kunt reizen. Overal het geluid van printers. Zijn collega's (alleen maar mannen) werken in dezelfde ruimte achter computers.

En Angeline schuift aan. Zij is danseres. Zij kijkt vandaag mee en zal later in dans reageren op wat ze meemaakt.

Rick vertelt gepassioneerd over zijn werk. "Ik val in slaap", zucht Elze naast me. Joshua, Bram en Sytze zijn onder de indruk van hoeveel de globe kost. "Dan ben jij dus heel rijk". Rick legt uit dat een eigen bedrijf hebben ook heel veel kost. En dat het dus ook noodzakelijk is om er vier per jaar te verkopen.

En dan, na een korte pauze, mogen ze dan eindelijk zelf. Farwa gaat meteen met de 3D pen aan de slag. Elze zegt vooral hardop wat er allemaal niet lukt. En dat is een hoop. Roos en Peter werken achter een tablet aan hun zelfportret. Jaspreet gaat verder tekenen op papier. Als de eerste 'doodle' uit de printer komt, voel ik zoiets als trots in de lucht hangen. Joshua is inmiddels met koptelefoon aan het dj-en achter een synthesizer. Helemaal in zijn element. Sytze kletst over voetbal met de collega's van Rick.

Als de laatste doodles uit de printer komen, laat Angeline ons haar solo zien op de gang. Uit kleine boxen klinken de eerder opgenomen

geluiden uit het atelier. Angeline heeft zichzelf in twee vuilniszakken gestopt. Langzaam breekt haar lichaam door het plastic heen. 'Straks stikt ze nog'. De groep kijkt. Geboeid. Steeds meer lichaam komt door het plastic heen gebroken. Een arm, een hand waar een doodle uitrolt. De mens en de machine. De geboorte van een creatie. "Ik moest denken aan een horrorfilm waar ook iets uit een lichaam tevoorschijn kwam", "het leek wel een geboorte", "dit is toch geen dans?", "ik hoorde mezelf op de band".

We praten nog even na. Angeline vertelt hoe ze heeft gewerkt. Ze vertelt ook wat voor haar dans is: een lichaam, in een ruimte, in de tijd, waar kracht op wordt uitgeoefend. Ze vertelt over de weerstand die het materiaal (de vuilniszakken) haar geeft. Weerstand. En dan toch iets maken. En trots naar huis gaan. Met je doodle in een plastic zakje.

(tekst van Anouk Saleming, host Playgrounds 1.0)

Wat zijn playgrounds?

Het werken in werkplaatsen en ateliers is één van de specifieke elementen van de creatieve industrie. De creatieven verzamelen zich op culturele plekken, waar zij samen hun studio's hebben. Hier broedt en broeit van alles. Innovatie is zichtbaar en voelbaar. VechtclubXL in Utrecht is er een voorbeeld van.

Dit principe van de werkplaats blijkt een blauwdruk die werkt. Het roept het idee op of deze werkplaatsen als format voor onderwijs zouden kunnen dienen. Wat gebeurt er als je een groep docenten en leerlingen naar zo'n werkplaats brengt? Wat doet zo'n omgeving met hen? En wat doet het met de omgeving en met de creatieveling als hij zo'n groep ontvangt en ermee gaat werken?

Speciaal aan het werken in een werkplaats is dat er peer-to-peer leren plaatsvindt, waarbij het maken centraal staat. Men leert aan elkaar hoe gemaakt wordt. Een eigen vraag van elke deelnemer in de werkplaats geeft richting aan het leer- en maakproces. Er ontstaat een cyclus waarin maken (performatief zijn) gevolgd wordt door reflectie. In het gezamenlijk leren maken zowel de docenten als de leerlingen onderdeel van de zoektocht naar oplossingen, in plaats van voor te zeggen en te onderwijzen hoe de wereld in elkaar steekt. Dit is de kern van Playgrounds in Utrecht, waarvan ik, samen met de HKU, twee series organiseerde voor ROC Midden Nederland, het Welzijn College, voor leerlingen en docenten van mbo-sociaal werk. Ik stel je voor aan een aantal van de creatieven waar we mee samenwerkten.

*Bij Suzan Becking en Lisanne van Zanten
(Europalaan: 1,25 km van school)*

Suzan deelt met drie andere keramisten een groot keramiek atelier. Een ruimte vol droogkasten, ovens, grote tafels, een klein bureau, potjes, zakken met gips, klei en porselein. Het atelier bevindt zich in het complex VechtclubXL, nog geen 1,5 kilometer van de school vandaan. Samen met haar stagiaire Milou wacht ze ons op. Iedereen staat aan een grote tafel en Suzan vertelt over het oude ambacht, over de kwetsbaarheid van klei en de focus die het vraagt. Ze laat iedereen hetzelfde ervaren: we mogen eigen bekers gieten van keramiek, en deze ook glazuren. In de tweede serie van Playgrounds werken we met Lisanne, een collega van Suzan. Zij heeft het keramische maakproces van porselein in stukjes geknipt en vier losse tafels in de ruimte gezet. Aan elke tafel vindt een andere activiteit plaats.

*Bij Stephan Siepermann
(Oudegracht: 1,16 km van school)*
Midden in de stad, aan de Oudegracht aan de werf, dus de trap af naar beneden, in een hoek bij een brug, werkt Stephan Siepermann als productontwerper in zijn houtwerkplaats. Een werfkelder met rondgebogen plafonds en dicht bij het water. Pallets liggen op de werf. 'Maak met drie-vier personen een nieuw zitmeubel van die oude pallets.' Het gereedschap bestaat uit breekijzers, zagen, hamers, schroeven en spijkers.

*Bij Rogier Steijaert en Ronald Straetemans
(Europalaan: 1,25 km van school)*
Een ander deel van VechtclubXL bestaat uit 'de bunker', waar muziekstudio's van o.a. Ronald zijn. Een gezellig aangeklede ruimte met een bankstel, kleden op de grond, instrumenten, opname apparatuur en een mengpaneel. Wel donker, omdat er geen

ramen inzitten. Rogier en Ronald maken songs, zitten in bands en spelen allerlei instrumenten. Zij hebben alvast voor de groep drie zogenaamde samples gemaakt, waar we een song van gaan maken. Over onze vakantie-ervaringen.

Bij Erik Snel van theatergroep Aluin (Concordiastraat: 3,32 km)

Je moet wel even zoeken voordat je de ruimte gevonden hebt: een oude loods van de Nederlandse Spoorwegen, waar vroeger reparaties en proeven met treinen plaatsvonden. Je fietst door een hek, achter een gebouw langs, onder grote buizen door, daar staan wat stoelen en tafels buiten, een terras, een prachtige hoge houten deur. Daarachter zit de oefenruimte van theatergroep Aluin. Erik is de artistiek leider. Hij wacht ons op. We werken met ons lijf en spelen over lelijke objecten, die toch prachtig en fantastisch zijn, en over gekke relaties.

Bij Rick Companje (Europalaan, schuin tegenover de studio van Suzan: 1,25 km)
Grote hoge ruimte, met enorme stellingkasten vol bananen- en sinaasappeldozen, die allemaal weer vol zitten met stekkers, snoeren, en andere spullen om elektronisch en 'digitaal' mee te bouwen. Verder staan er oude computers, keyboards. Het is een soort van speeltuin, waar tussendoor allerlei jonge mannen achter computers zitten te werken. Er staat een tafel met heel veel stoelen eromheen, daar zit Rick, om uitleg te geven over wat hij doet en wie hij is. We gaan hier kleine zelfportretjes omzetten in een 3D print, een doodle.

*Bij Jorgen Koolwijk en Joost Stokhof
(aan de Oudegracht: 2,4 km van school)*

Jorgen en Joost zijn allebei illustratoren. Ze hebben samen een prachtige ruimte met etalage aan het einde van de Oudegracht, dicht bij de Bemuurde Weerd. Een houten vloer. Hier staan grote bureaus met grote schermen. Een kastje met boeken. Tegen de muur printers en andere apparaten. We maken een magazine met eigen riso-prints, gebaseerd op het idee dat je de hoofdrol speelt in een film.

Elke werkplaats heeft zijn eigen inrichting en sfeer. De ruimtes voor muziek en theater zijn donker en zonder ramen; de studio van Rick vol dozen, oude computers, hoge kasten, en veel 3D printers. Elke keer op een plek komen waar je nog nooit bent geweest is alleen al indrukwekkend.

Creatieveling als meester

Het lijkt heel gewoon om je deuren te openen en een groep te ontvangen in je studio, maar in dit project openden enkelen voor het eerst hun studio voor anderen.

Het is toch je werkplek, waar vaak ook collega's hun werkplek hebben. Ze hebben de studio gezamenlijk, om de kosten te delen van ruimte en soms materialen, en vanzelfsprekend om met elkaar te werken. Het toelaten van een groep leerlingen en docenten in je ruimte is dan verstorend. Vraagt om opruimen, of even anders inrichten van de plek, je collega's inlichten.

Om de locatie van het Welzijn College op de Vondellaan in Utrecht heb ik een denkbeeldige cirkel met een straal van 5 kilometer getrokken. Binnen die cirkel heb ik de stad afgestruind naar ateliers van schilders of productontwerpers, werkplaatsen van oude ambachten als edelsmeden en vioolbouwers, studio's vol met net ontworpen fashion, of 3D geprinte objecten, oefenruimtes op een afgelegen en in onbruik geraakt fabrieksterrein, en andere creatieve plekken waar zaken verzonnen en gemaakt worden. Het animo van de creatieven om mee te doen was heel groot. Ik kon uit heel veel soorten ambachten en makers kiezen. Het educatieve element toevoegen aan je ambacht lijkt aantrekkelijk, of is misschien heel gewoon. Men wil graag.

Slechts een week voor de workshop werd ik gebeld met de vraag of ik een workshop wilde geven in mijn atelier. Ik zei gelijk 'ja', omdat ik het belangrijk vind om contact te houden met opleidingen en met jonge mensen. Ik wil mijn kennis en mogelijkheden graag delen. Ook ik heb het creatieve vak geleerd van anderen, die hun kennis weer met mij deelden.
(Stephan Siepermann)

Sigrid Hagen van het stageburo Plein 373 van het Welzijn College wilde meedoen met Playgrounds, omdat ze leerlingen de ruimte wil geven om de school meer uit te gaan. Om andere mensen en plekken te ontmoeten in de buurt. Om zo te zien wat er nog meer is in de wijk, om zelf hun netwerk te vergroten. Om ook op een andere manier met elkaar samen te werken, door samen te maken. Of het

nu een keramisch object, lied of zitmeubel is. Dat was ook één van de redenen van de creatieven om de groep te ontvangen: dat naast het noodzakelijke maken er ondertussen veel ruimte is voor gesprek en reflectie. Waarin zichtbaar wordt hoe mensen met elkaar omgaan, en of kritiek mogelijk is, of niet.

De groep

De impact van Playgrounds op de deelnemende studenten wordt helder als één van de ouderejaars hen interviewt. Ze geven aan hoe fijn het is om in een andere werkomgeving te zijn. Dat wekt nieuwsgierigheid op, en vragen: 'waar ben ik en wat kan je hier?' Een klaslokaal kennen ze van binnen en van buiten. Een werkplaats is nieuw en nodigt uit om rond te kijken, je te realiseren waar je bent en je daaraan over te geven.

Ik vond het gewoon heel erg leuk om te doen. Je leert hoe je die ene stap moet zetten en dat je het dus niet zo kan doen zoals je altijd gewend bent. Ik heb ontdekt dat ik creatiever ben, want ik heb nooit iets van keramiek gemaakt, maar kreeg positieve complimenten (student nav Playgrounds 1.0).

In deze praktijk ervaren ze vervolgens wat ze wel en niet prettig vinden om te doen. Theorie in de praktijk, echt je handen gebruiken, materialen leren kennen en andere technieken gebruiken. Door in een serie te werken, ontstaat er bij de studenten ook steeds meer vanzelfsprekendheid in waar ze terecht komen en dat ze daar iets gaan doen. Het ongemakkelijke gevoel verdwijnt, defensieve vragen als "waarom?" en "waar is dat goed voor?" worden niet meer

gesteld. Er ontstaat bereidwilligheid om elke keer weer opnieuw in te stappen en aan de slag te gaan. Ze zeggen "ja".

De deelnemers van de tweede Playgrounds serie bestaat uit een gemengde groep docenten en leerlingen. Docenten worden vooral geconfronteerd met hun manier van lesgeven. Bij de start was ik bang dat zij zich als docenten zouden blijven gedragen tegenover de leerlingen, maar niets blijkt minder waar. Door samen als onbekenden een werkplaats in te stappen, ontstaat gelijkwaardigheid. Zowel leerlingen, als docenten weten niet waar ze aan moeten voldoen. Daarbij heeft deze groep docenten het lef om te spreken over hun manier van lesgeven, over hoe het onderwijs is ingericht, en zij, zonder het beter te weten, daadwerkelijk horen wat leerlingen te zeggen hebben.

Wat eruit kwam: dat het belangrijk is dat je iets maakt waarvan je het idee hebt dat het voor jouzelf zinvol, leerzaam en vooruithelpend is, dat neem ik mee! Zo vanzelfsprekend, maar ook soms zo lastig om daar uitvoering aan te geven als docent: laat je het vrij, dan loopt een deel van de studenten vast; omschrijf je het heel precies, dan prikkel je niet de ontwikkeling en de verbeelding... mooi onderwerp om over door te praten met collega's en studenten.

(reflectie docent na workshop van Lisanne)

Vooraf viel mij op dat materiaal en gereedschap bepalend zijn voor het resultaat. Het materiaal is eigenlijk je uitgangspunt. De opdracht 'maak een meubel', waarbij je zelf de keuze hebt voor een materiaal, levert een compleet ander resultaat op. M.a.w. ik ben me bewuster geworden van dat je goed moet nadenken over hoe je een opdracht aanbiedt. Hoe sturend wil je daarin zijn en wat wil je ermee bereiken?

Binnen mijn docentschap kun je er zeker iets aan hebben om hier bewuster mee om te gaan. Zeker voor het vak drama! P.S. het groepje vond dat ik een leidende rol aannam. Klopt wel. Bij een open opdracht met weinig kaders of structuur vul ik die zelf in (en blijktbaar ook voor anderen).

(reflectie docent na workshop van Stephan)

Een andere omgeving stimuleert en kan zorgen voor een andere kijk op de opdracht. Dat heeft veel meer invloed op mij dan ik dacht. Anderen in de groep ken je alleen maar op een bepaald gebied, en het is verrassend te zien wat bekende groepsgenoten soms wel of niet kunnen. Je zou kunnen zeggen dat als je iemand beter wilt leren kennen, je verschillende dingen op verschillende plekken moet doen. Kun je zo ook jezelf beter leren kennen? (reflectie docent)

Dit sluit aan bij wat Richard Sennett over werkplaatsen schrijft in zijn boek *De Ambachtsman*¹, wat Van Rosmalen aanhaalt in zijn boek *Muzische Professionalisering*.² Het is de plek waar gemaakt wordt, waar de maker zorg draagt voor het scheppen van een tastbaar product. Dit betekent dat men meester is van een transformatief proces, of leert om dat te worden. Materialiteit, of het materiaal is echt aanwezig. De impact van deze materialiteit blijkt ook uit verschillende citaten van leerlingen en docenten. Ze hebben het vast, voelen de weerstand, hoofd en handen werken samen. Soms lukt het niet. Het valt in elkaar, het werkt niet. "Er vindt", zoals Van Rosmalen schrijft, "een dialoog

1 Sennett, R. (2008). *De Ambachtsman, de mens als maker*, Amsterdam: Meulenhoff

2 Rosmalen, B. van, (2016). *Muzische Professionalisering, publieke waarden in professioneel handelen*, Utrecht: Uitgeverij IJzer

plaats tussen concrete handelingen en het denken. Het lichaam doet mee. Deze ervaringen zijn belangrijk voor het tot stand komen van een bepaald soort relationeel begrip" (Van Rosmalen 2016: p. 120). Maken gaat over de balans tussen problemen oplossen en het scheppen.

Het project Playgrounds blijkt deze aspecten allemaal te raken. Het maken en samen in een werkplaats of studio zijn, blijkt daarnaast effect te hebben op het gesprek wat docenten en leerlingen tijdens en na het maken voeren over het onderwijs. De gelijkwaardigheid daarin vind ik opvallend. Zou dat mede ontstaan door het feit dat iedereen nieuw is op deze plek en men allemaal opnieuw begint?

De host als vertaler

Terwijl de creatieveling zijn rol als 'meester' neemt, is de host er ook. Hij ziet wat docenten en leerlingen doen en stimuleert de gelijkwaardigheid. Tussen het maken en spelen door, stelt hij vragen om hen bewust te maken van wat deze omgeving met hen doet, en wat dat doet met hun eigen professionaliteit. Er wordt 'zachte kordaatheid' gevraagd om ervoor te zorgen dat het niet een gezellig uitje is, weg van school, maar dat er, door op deze plek te zijn en te maken, reflectie op gang wordt gebracht.

Zijn doel is om leerlingen en docenten verbindingen te laten leggen tussen deze werkplaats/dit atelier/de creatieve industrie als leeromgeving, en de school, de professie waarvoor wordt opgeleid en de professie van de docent. Hij ondersteunt in het creëren van een transfer: de vertaling naar de eigen (onderwijs)praktijk. Anouk Saleming, schrijver en theatermaker, is de host tijdens de eerste serie. Het is haar uitdaging om de leerlingen zich samen met de creatieven open te laten stellen voor nieuwe ervaringen. In de tweede serie Playgrounds is Peter Rombouts de host. Peter is veranderkundige, procesbegeleider en danser. Zijn uitdaging is om docenten en leerlingen met elkaar in gesprek te laten gaan over het onderwijs. Hij start een plenair gesprek in de ruimte vol keramiek.

"Wat is het verschil tussen het maken aan de hand van een recept, en meer creatief werken?" "Hoe is het om een deel van jezelf in het werk te leggen?" "Hoe is het om dit te tonen aan anderen?" Voor het eerst is ieders energie geconcentreerd. Elkaars werk bekijken is niet spannend, omdat er genoeg veiligheid is in de groep: "We zijn allemaal kwetsbaar en dat maakt het minder spannend." Het blijkt van belang te weten wat er met het werk gebeurt: wordt het weggegooid of...? Lisanne, de keramist, geeft aan dat er wel degelijk

iets gebeurt met het werk en vertelt ook hoe belangrijk het is om zo weinig mogelijk weg te gooien. Het blijkt van belang om te weten waaraan je bijdraagt met je werk, wat de zin ervan is. Het gesprek beweegt heel natuurlijk naar het verschil tussen het werken in opdracht van iemand, en het werken uit vrije wil. Het gesprek wordt verlegd naar de wereld buiten het atelier. Marc, docent, stelt de vraag hoe de studenten dit ervaren in de opleiding: doen ze de opdrachten omdat ze het moeten, of omdat ze het willen? Wat wil het eigenlijk zeggen als kwetsbaarheid wordt beoordeeld met een cijfer? De leerlingen geven aan dat ze het doen omdat ze het moeten. Er wordt niet geluisterd naar wat ze nu echt willen. Naar wat hen nu echt bezighoudt. Naar wat ze echt willen ontwikkelen voor de toekomst. Dit gesprek is heel precies en iedereen voelt dat het ertoe doet. Een echt gesprek op gelijke hoogte met elkaar buiten het schoolsysteem. Open, kwetsbaar en met respect. "Dit soort gesprekken hebben we eigenlijk nooit."

Peter nodigt de groep uit dit gesprek voort te zetten tijdens de volgende bijeenkomsten en stelt nog de vraag: "wat maakt dat we nu hier dit gesprek wél hebben, waar dat anders niet gebeurt?" Het antwoord loopt via het zijn op een plek buiten het schoolsysteem, naar de creativiteit van het maken met elkaar. Er ontstaat een horizontale interactie, waarin ieder elkaar op een andere manier ontmoet. We ervaren de kracht van de tussenruimte.

Kunstenaar in de hoek

Naar aanleiding van een gesprek tussen Janny Rodermond (directeur van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie) en Bart van Rosmalen (lector HKU, en initiator van Playgrounds) werd 'de kunstenaar in de hoek' net voor de start toegevoegd. Zou het niet mooi zijn als een creatieveling of kunstenaar aan het eind van elke Playgrounds vanuit de eigen discipline zijn/haar visie geeft op wat hij gezien en gehoord heeft die middag? Ik kon me er niet veel bij voorstellen. Wat voor type kunstenaar kan ik daarvoor vragen?

Is elke discipline hiervoor geschikt?

Ik kies steeds 'de andere kant'.

Dus wanneer de groep performatief bezig is, kies ik een beeldend kunstenaar en omgekeerd. Dat lijkt goed te werken.

We starten met Alexander de Vree, theatermaker van Cowboy bij Nacht en acteur. Hij zoekt stil zijn plek tussen de keramiekoven en de droogkasten in, opent voor zich op een krukje zijn laptop. Hij typt, zegt niets.

Drie uur later, na de stilte, worden we door hem gevraagd op te staan. Er ontstaat een performance met 'laten we weggaan'-scènes, waarin de docenten en studenten om de beurt worden toegesproken met zinnen van die middag. De reflectie werkt, en is confronterend door de vol liefde neergezette ongelijkwaardigheid tussen leerlingen en hun begeleiders.

Ik ben verrast door de impact ervan. Niet alleen op de host en de creatieven, maar ook op de leerlingen en docenten. Elke keer weer verschijnt er aan het einde een verrassing waar we met zijn allen steeds meer naar uitzien. Het is een groot hulpmiddel in het leren over hoe we het hebben gedaan: je krijgt iets terug, mooi en confronterend tegelijk. Je hoort zinnen die je zelf gezegd hebt, je ziet beelden die al eerder vandaag zijn langs geweest, je wordt uitgedaagd om koppelingen te maken tussen die discipline die je onder de knie kreeg en de discipline van de bezoekende kunstenaar. En hoe jij je daartoe verhoudt. Er ontstaat zo elke keer een extra laag in het leren.

